ISSN 1312-2142

СЧЕТОВОДНА ПОЛИТИКА

НОВИ ПРИНЦИПИ И ПОДХОДИ В СЧЕТОВОДСТВОТО

Списание за прилагане на международните счетоводни и одиторски стандарти в България

КАКВО СЕ ПРОМЕНИ В СЧЕТОВОДСТВОТО ПРЕЗ 2009 ГОДИНА?

НЕТРАДИЦИОНЕН ПОДХОД НА ИЗГОТВЯНЕ НА ОТЧЕТА ЗА ПАРИЧНИТЕ ПОТОЦИ

НОВИНИ ОТ МЕЖДУНАРОДНАТА ФЕДЕРАЦИЯ НА СЧЕТОВОДИТЕЛИТЕ

НОВ СТАНДАРТ ЗА СИГУРНОСТ

ПРОЯВИ НА МОДЕРНА ОРГАНИЗАЦИЯ И ЧЕТОВОДСТВО В ДЕЙНОСТТА НА ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ ФИРМИ В РУСЕ ПРЕЗ XIX ВЕК.

ТЕСТ ЗА ПРОВЕРКА НА ЗНАНИЯТА ПО МСФО

1-2 | 2010

Прояви на модерна организация и счетоводство в дейността на Възрожденските фирми в Русе през XIX в.

Доц. д-р Иван Русев

Уважаеми читатели,

Започва петата година, в която редакцията на сп. „Счетоводна политика" поднася на своята читателска аудитория рубриката по история на счетоводството. През изминалите четири години бе представен разнообразен кръг от теми, винаги с желанието да се издирят нови и нови исторически доказателства за модернизиращата сила на счетоводната теория и практика в зората на Новото време, за нейната интегрираща роля в появата и разцвета на глобалната търговска дейност и стопанство, на модерното общество въобще. През 2006 г. петте статии от рубриката маркираха най-ранното начало на модерната българска счетоводна теория и литература, както и нейните чужди влияния и заемки. През 2007 г. бе проследена историята на модерното търговско и счетоводно образование в Западна Европа, на Балканите и у нас през епохата на Българското възраждане, а впоследствие петте статии бяха допълнени и оформени в самостоятелна монография, издадена през 2008 г. от ОРКП „Мисъл". През 2008 г. бе разгледано зараждането на модерното търговско право, а през 2009 г. започнахме представянето по райони и селища на интересни и характерни примери на модерна организация и счетоводство в дейността на българските възрожденски фирми: в Сливенско-Котленския край, Пловдив, Казанлък, Габрово, Свищов, Троян, Търново и Варна.

През 2010 г. продължаваме с изследването и представянето на интересни случаи на модерна организация и счетоводство в дейността на българските възрожденски фирми в други

селища и райони — Русе, Видин, Самоков, в градовете на Югозападна и Южна България. Ще потърсим оригинални исторически факти за прилагането на счетоводството в дейността на първите български акционерни дружества, появили се през третата четвърт на XIX в., на крупните възрожденски дружества на братята Христо и Евлоги Георгиеви, „Христо Тъпчилещов", „Братя Гешови" и др.

Вече публикуваните статии от рубриката, както и идеите за нейното продължение пораждат надеждата, че „белите петна" в историята на българското счетоводство все повече ще намаляват и че читателите на сп. „Счетоводна политика" ще са първите, които ще се запознават с резултатите на едно изследване — резултати, които понякога надхвърлят рамките на специфичната материя и правят макар и скромен принос към опознаването на българската история въобще.

От редакцията

„Аз ся мъчих ... да набавя [снабдя] *обществото с настоящата първа книжка, наречена ТЪРГОВСКИ ЗНАНИЯ. Въобще, тя говори връх* [за] *държанието на* ***търговските книги (тефтери)****. Аз съм ся старал винаги да залагам повече на онова, което обича Обществото, нежели в онова, от което ся отвраща*[ва] *и страни"*[1]. Тези няколко изречения се съдържат в краткото обръщение към *„любезните читатели"* на книгата на възрожденския книжовник Димитър И. Корфонозов, озаглавена *„Търговски знания"*. Книгата е една от няколкото търговски и счетоводни ръководства, издадени у нас до Освобождението (1878 г.). Авторът, за когото за съжаление не разполагаме с биографична информация, съставя ръководството в Свищов през март 1873 г. и още през същата година го издава в Русе — единственият български град, в който по онова време има печатница и в който тази книга е най-добре разпространена и ползвана през епохата.

От цитираните уводни думи на Корфонозов е видно, че според автора *„държането на тефтерите"* (воденето на счетоводните книги) е дейност, която е полезна за обществото. Във *„Въведението"* на книгата той доразвива тази своя теза: *„Поради различните предприятия на търговията човеците прибегнали на различни изобретения и искуства. Така и търговецът прибегнал на различни* ***домогвания*** *и* ***искуства****, за да знай що е извършил и що треба да върши с онова що притежава. С една реч:*

онова което губи или печели, необходимо е и да знай. Следователно нужни му са нашите правила; треба да знай точно и редовно определението на търговските книги, когато ги държи диплографически в проста или било в сложна част"[2].

Д. Корфонозов е пределно конкретен: счетоводството е *„изкуството"* (*„изобретението"*, *„домогването"*), без което търговецът не може; то го ориентира в извършената и предстоящата дейност; то има свои правила; търговските (счетоводните) книги трябва да се водят *„диплографически"* (т.е. двустранно).

Няма нищо странно и случайно в това, че именно в **Русе** ръководството на Корфонозов, съставено по модерни европейски образци (в него често се цитира Френският търговски закон!), намира широко разпространение. През епохата на Възраждането и особено през първите три четвърти на XIX в. градът преживява истински търговски възход, обусловен от ред географски, демографски и стопански фактори. Сред тях трябва да се посочат: традициите от предходната епоха, когато Русе се установява като център на търговията на Дубровник и привлича интереса на търговските общности по поречието на р. Дунав; заселването в града на известните със своите търговски умения арменци и евреи; *„откриването"* на района на Долния Дунав за европейската търговия през 30-те години на XIX в.; административното израстване на Русе и превръщането му в столица на Дунавския вилает (включващ цяла днешна Северна България и Софийско) през 1864 г.; подобряването на съобщителните връзки с другите главни селища на областта и на първо място — прокарването през 1866 г. на ж.п. линията Русе - Варна, първата ж.п. линия в днешните български земи и втората на Балканите. В много отношения по своя търговски профил през Възраждането Русе силно наподобява един град, на който вече спряхме нашето внимание, Варна[3] — също голямо пристанище; също град със смесено население; също главен търговски център; също град с чуждо, предимно европейско търговско присъствие; също с прояви на търговската и счетоводната модерност.

Дубровнишките търговци се установяват в Русе още първата половина на XVI в., привлечени от добрите възможности за търговска дейност в дунавския град. По сведения от 1659 г. броят им достига до 80 души, което превръща Русе в център на дубровнишката търговия за цяла Северна България. През втората половина на XVII в.

и през XVIII в. в Русе идват **арменски заселници**, които имат статут на *„аджем туджари"* — арменски търговци[4].

„Аджем туджарите" са едри търговци, които практикуват търговия на далечни разстояния в цялата Османска империя, а също извършват и търговски сделки с чужбина. Според историка Светлана Иванова те обслужват *„Пътя на коприната"* в неговите по-непопулярни разклонения през Цариград на север по суша към Полша, Русия и Средна Европа. Ползват се с привилегии да сформират собствена общност в градовете, подобно на привилегиите, давани на европейците по силата на капитулациите. *„Аджем туджарите"* добре познават и широко прилагат съдружествената търговия, както и модерните техники в търговската дейност[5].

През периода на кърджалийската анархия от втората половина на XVIII в. в Русе трайно се заселват и първите **еврейски търговци**, идващи от Белград, Ниш, Видин, Никопол и Одрин. Важна роля за това изиграва политиката на русенския аянин Тръстениклизаде Исмаил ага, насочена към стопанското издигане на града. А добре известно е, че евреите също отлично познават и прилагат търговската модерност и свързаните с нея прояви: дружеството, двустранното счетоводство, търговските договори, кореспонденцията и пр. Документите сочат, че русенските евреи са търговци на зърнени храни, мед, восък, платове, сол и други стоки[6].

Впрочем именно с новозаселващите се евреи са свързани едни от най-ранните примери на търговски дружества, изградени във възрожденски Русе. В самото начало на XIX в. (преди 1801 г.) е подписан договор за сдружаване между трима от членовете на семейство Розанес и Аврам Туби. По силата на този договор Йехиел Азриел се ангажира да изпраща стоки от Виена към Белград и Русе, където ги получава и пласира друг съдружник — Шаломо Розанес. Дружеството просъществува и през следващите години — със сигурност до 1806 и 1807 г.[7]

През 1808 г. е създадено дружество с участието на сарафа Саадия бер Венисти, Моше Авраам Граciани и Йехиел Азриел Розанес. Целта е практикуване на сарафска дейност, както в Русе, така и в други градове. Първоначалният капитал на дружеството е 3250 гроша[8].

С отварянето на района на Долния Дунав за европейската търговия през 30-те години на XIX в. Русе се превръща в притегателно средище и за **европейците**. Много австрийски поданици започват да се заселват в пристанищния град и да уреждат там свои търговски канто-

ри. Русе става най-важният пункт за австрийската търговия. Не случайно именно Австрия е първата държава, която през 1849 г. открива свое консулство в града[9]. Впоследствие консулства в Русе установяват още 9 държави: Германия, Франция, Италия, Русия, Испания, Гърция, САЩ, Англия и Белгия[10].

От средата на 60-те години на XIX в. започва периодът на най-интензивно стопанско (в частност търговско) развитие на Русе, до голяма степен предизвикан и от определянето на града за **столица на Дунавския вилает**. Важна в това отношение е политиката на големия турски реформатор Мидхат паша, назначен за първи генерал-губернатор на вилаета (1864—1868 г.). Мидхат паша получава права и власт да приложи всички свои новаторски и модернизационни проекти, повечето от които са свързани с търговския напредък на града и областта[11].

Чувствително много нараства броят на търговските обекти в Русе, в това число на канторите, маазите (складовете за стоки) и т.н. През 1874 г. в града се наброяват 143 маази. От съображения за сигурност много често търговците наемат маази в здрави каменни ханове, намиращи се в близост до оживените чаршии. В един такъв русенски хан от епохата има няколко търговски кантори и 15 едноетайни маази, които се затварят с железни врати и са предпочитани, защото предпазват стоките при пожар[12].

Увеличеното стопанско значение на Русе, както и установяването в града на областната администрация водят до необходимостта от добре подготвени **счетоводители** и налагат тази професия като една от важните и престижните. За съжаление малко са запазените сведения за нейното практикуване, но все пак такива не липсват в османските извори. В турски административен документ от 18 май 1877 г. се споменава за *„счетоводител в Управлението за корабоплаване по р. Дунав в Русе"*, който отчита сума, изразходвана за закупуването на въглища за нуждите на службата[13].

В резултат на промените, настъпили през Танзимата, в Русе се установява **Търговски съд**, но нуждата от правораздаване по търговски въпроси има много стара история в дунавския град, което също е доказателство за неговата нарастнала търговска значимост още от началото на XIX в. Сведения за търговски спорове, решени в русенския съд, има от 1824 г. През същата година българи съдят еврейския търговец Бошняк, че е фалшифицирал теглото на продавания от него восък. Поради липса на доказателства по делото обаче съдът приема клетвата на Бошняк,

положена върху Библията, и го оправдава[14].

През 60-те години на XIX в. Русенският търговски съд („*Тиджарет меджлиси*") вече е създаден и действа. От документите е видно, че статутът му е висок (подобаващо на областния център, в който той е установен), тъй като в него се решават спорни въпроси, възникнали както в Русе, така и в по-далечни, но важни търговски средища на вилаета.

През 1868 г. „*компетентни лица*" от Търговския съд в Русе са изпратени вЕски-Джумая (дн. гр. Търговище), за да окажат помощ на тамошния Търговски съд при разглеждането на спорове, породени по време на известния Ескиджумайски панаир[15]. През май 1873 г. двама членове на Русенския търговски съд отново са изпратени вЕски-Джумая, за да окажат помощ при подготовката на „*Правилника*" за провеждане на тамошния панаир[16]. През януари и март 1874 г. пред Търговския съд в Русе са призовавани да се явят търговци чак от Дряново[17].

През юли 1876 г. в Русе са поканени 14 души търговци, които трябва да вземат участие в обсъждането на текст от Търговския закон[18].

По силата на закона в търговските съдилища се включват и представители на чуждите страни, когато е засегнат техен интерес или интерес на техни поданици. Това законово положение стриктно се спазва в Русе — град с осезаемо чуждо търговско присъствие. През м. юли 1873 г. валията на Дунавския вилает известява консулите на Германия, Франция, Италия, Русия, Австрия, Испания, Гърция, САЩ, Англия и Белгия в Русе за предстоящата подмяна на чужденците — членове на търговските съдилища в областта, с нови лица[19]. От октомври 1876 г. Русенският търговски съд има нов секретар (някой си Осман ефенди), а за неговото назначаване дунавският валия лично уведомява министъра на правосъдието[20].

И веднага след Освобождението на Русе от турска власт (20 февруари 1878 г.) по време на руското управление в града действа Търговски съд („*Комерц суд*"), който разглежда процеси между чужденци и местни жители. Неговата структура е сравнително опростена. Състои се от председател и двама членове, към които се присъединяват две други лица с право на глас, посочени от съответния чуждестранен консул[21].

Както навсякъде из българските земи, третата четвърт на XIX в. — периодът от Кримската война (1853—1856 г.) до Руско-турската война (1877—1878 г.), е времето на най-голям подем на **съдружеската**

търговия в Русе. В града възникват множество търговски къщи и фирми както със смесено, така и с чисто българско участие. Привличането на турци или на чужденци в дружествата най-често е продиктувано от съображения за сигурност или за организирането на по-мащабна търговска дейност. Не са малко обаче и чисто българските сдружения, предпоставките за които не липсват — българското население в града нараства демографски и забогатява материално, то вече надхвърля 10 000 души и си изгражда собствени структури — община, читалище, училища. Русенските дружества от периода широко прилагат търговската модерност — двустранното счетоводство, договорите, кореспонденцията, обявите в пресата за извършени промени в дейността и организацията и пр. Често срещано явление са сдружаванията между близки родственици — баща и синове, братя и др. Пак през този период в Русе се появяват и първите акционерни дружества — също изява на модернизационните процеси в българската възрожденска търговия.

В османски и чужди документи се съдържат сведения за съществуването в Русе през 60-те и 70-те години на XIX в. на търговски дружества със смесено участие, както и на чужди компании. През 1865 г. русенските търговци Николаки и Халил ефенди работят в съдружие, а на 12 май с.г. те се издължават на своя кредитор Хюсеин ефенди[22]. В административен документ от 6 февруари 1875 г. се споменава за съдружниците Мъгърдич, търговец на сукно, и Петре, както и за техния длъжник Йованчо[23].

През лятото на 1873 г. немска търговска компания, ръководена от Аврам Исак (името *„издава"* еврейския произход на търговеца), извършва контрабанден внос на стоки в Русе. По този повод валията на Дунавския вилает протестира пред германския консул в града[24]. В края на 70-те години на XIX в., веднага след Освобождението, в Русе се установяват множество чуждестранни фирми — търговски, винарски, пивоварни и пр. Някои от тях остават за по-дълго време[25].

В *„Окръжно писмо"* на русенската фирма *„Ив. Мавриди и П. Златов"* с дата 1/13 септември 1860 г., поместено в издавания от Г.С.Раковски в. *„Дунавски лебед"* (очевидно вестникът е разчитал на немалка читателска аудитория в дунавския град, сред която са и местните търговци!), се съобщава, че търговската къща *„Мавриди и братя Х. Петкович"* вече се е разпаднала, задълженията й са погасени, а бившите й съдружници Иван Г. Мавриди и Петър Сп. Златов се сдружават в нова фирма под наимено-

вание *„Ив. Мавриди и П. Златов"*. Новата фирма се занимава с търговия и комисионерство. Изтъкват се качествата на съдружниците: *„многогодишна опитност"* и *„искреност"*. Уточнява се начинът, по който ще се подписват в бъдеще нейните документи[26].

Цитираната по-горе книга на Димитър Корфонозов *„Търговски знания"* има посвещение от автора *„в знак на признателност"* на Христаки Ганюович (Ганев) от Русе[27]. Най-вероятно Христаки е спомоществователят на ръководството — човекът, предоставил финансовите средства за издаването. Кой е Христаки Ганев и кое поражда интереса на този русенец към търговските и счетоводните знания?

Христаки Ганев е русенски търговец, букурещки възпитаник, създател и основен съдружник в семейната търговска фирма *„Братя Христаки Ганеви"*, активен обществен деец и поддръжник на революционно движение през третата четвърт на XIX в.

Русенската фирма *„Братя Христаки Ганеви"* притежава богат архив, съдържащ повече от 300 документа, отнасящи се за периода 1836—1879 г. Сред документите преобладават търговски писма и фактури за стоки, изпратени от или до търговци в Османската империя и в разни европейски страни. Съдружеската търговия се превръща в наследствена черта на рода Ганеви. Най-напред тя е практикувана от бащата Ганьо Витанов, един от участниците във Велчова завера (1835 г.), който притежава хан в Търново и търгува в съдружие с брат си в Силистра. С цел да разшири своята търговска дейност през 1848 г. Ганьо се преселва със семейството си в Русе[28].

Търговската фирма *„Братя Христаки Ганеви"* е основана в Русе през 1866 г. В нея участват синовете на Ганьо — Христаки, Юрдан и Николи. Още през същата година тя открива свои клонове в Гюргево и Букурещ, а в началото на 1867 г. създава такъв и във Варна, където трайно се установява Николи Ганев[29]. Тази структура на дружеството се запазва чак до Освобождението през 1878 г., което е доказателство за успешния ход на неговите търговски дела, въпреки трудните и смутни години и въпреки факта, че братята не стоят встрани от политическите страсти на своето време, а наследяват и продължават патриотичните настроения на своя баща. В Русе фирмата поддържа с вносни сладкиши две модерни сладкарници, посещавани от русенския елит[30].

Редом с видни възрожденци като Драган Цанков, Йосиф Дайнелов, Никола Обретенов, Захари Стоянов и др., братя Ганеви са едни от най-активните членове на

русенското читалище *„Зора"* и негови дарители. Направени от фирмата дарения на читалището през 1867 г. са засвидетелствани от официални документи, подписани от писаря на читалището Яким Попов и от касиера П. К. Арнаудов — двама русенци, които, както и другаде по онова време, са очевидно с добра счетоводна подготовка, за да заемат тези обществени постове. Братята Ганеви и по-специално най-големият брат Христаки също подпомагат читалище *„Зора"*. Благодарение на своите търговски и счетоводни познания, от 1874 г. до 1877 г. Христаки е избран *„да държи ключовете на читалището"*. Пак по същото време той е един от ръководителите на Русенската българска община, управляваща делата на повече от 10-хилядното българско население в града[31].

Търговските представителства на *„Братя Христаки Ганеви"* в Русе, Гюргево, Букурещ и Варна се превръщат в сигурен канал за тайно пренасяне на оръжие за революционните комитети в североизточните български земи в хода по подготовката на въстанията през 70-те години (Старозагорското и Априлското), а и по-късно в навечерието на Руско-турската война от 1877—1878 г. През 1873 г. Юрдан става член на Русенския революционен комитет. Предадени на турската власт, Христаки и Никоали Ганеви са заловени, осъдени и през 1877 г. изпратени в цариградския затвор *„Ески заптие"*. Успяват да избегнат смъртното наказание единствено благодарение на твърдото си поведение пред Варненския военен съд и на подкупите, дадени от техните близки. След подписването на Санстефанския договор (1878 г.) двамата братя са освободени и се завръщат в освободения Русе, където ги посреща Юрдан Ганев, спасил се от смутните събития след бягство в Румъния[32].

Още едно русенско търговско дружество от епохата на Възраждането е със сравнително добре документирана дейност. Това е фирмата на братята Васил и Владо Маньови и хаджи Юрдан Славов (1864—1870 г.), чиято запазена документация — **описи на стоки, годишни равносметки, договори, полици** — свидетелства за модерно организирана съдружеска дейност. Фирмата е основана през 1864 г. по силата на подписан договор между съдружниците с дата 10 май 1864 г. Договорът определя основните права и задължения на съдружниците, дяловото участие на тримата в началния капитал, както и пропорциите, в които трябва да се разпределя печалбата в края на определения едногодишен срок. Тъй като двамата братя внасят по-голямата част от ка-

питала, то на тях се полага по-голямата част и от печалбата. Съотношението е 3:3:1, като по 1 грош от всеки 7 се полага на хаджи Юрдан. Фирмата се занимава с посредническа търговия (търгува с 94 вида стоки, предимно вносни от Европа платове). Поддържа дюкян в Русе. Освен това братята съдружници редовно присъстват на големите панаири в областта — Ескиджумайския (Търговищкия) и Върбишкия, където практикуват кърджийство (продажба на дребно), а хаджи Юрдан е ангажиран с износ на восък в чужбина. За съдружеската дейност, особено през първите години, когато тя е по-широкообхватна и печеливша, се наемат и работници — през 1867—1868 г. са изплатени заплати на 10 мъже. След известно време обаче дружеството ограничава своето присъствие на панаирите (което е поредният симптом за западането на панаирната търговия в българските земи въобще), а увеличава дейността си в русенския дюкян и активно се насочва към лихварството. В годишната равносметка за 1869 г. делът на градската им търговия е увеличен с 1/3, увеличени са и сумите, дадени под лихва, като някой си Рарчо получава от касата на дружеството немалката сума от 67 377 гроша. В годишната равносметка за 1870 г. парите, дадени под лихва, са най-голямото перо на фирмата — 218 662 гр. (или 2062 лири)[33].

Движението на капитала и размерът на печалбата са показателни за дейността на русенската фирма, за нейните търговски успехи в началото и за появилите се проблеми впоследствие. Дружеството започва своето съществуване с начален капитал от 179 234 гроша (1864 г.), през 1867 г. той нараства на 318 066 гроша, през 1868 г. — на 339 165 гр., през 1869 г. — на 372 200 гр., за да спадне през последната година, 1870-та, на 325 244 гр. Спадът в годишната печалба обаче е много по-осезаем: от 229 315 гр. за 1866—1867 г. и 250 330 гр. за 1867—1868 г., чистата печалба е само 1152 гр. за 1868—1869 г.[34]

Както договорите на дружеството, така и счетоводната документация се водят единствено и само от Васил Маньов, което подсказва, че той е най-компетентен в това отношение сред съдружниците. Впрочем, подобна практика един от съдружниците да е пряко и основно ангажиран със счетоводството и със списването на търговските договори на конкретната фирма е най-широко разпространена в дейността на българските търговски дружества през епохата. Всички документи (договори, равносметки) са за едногодишен период, който не съвпада с календарната година, а е от м. май до м. май[35].

Изследователите на възрожденската история на Русе обрисуват русенския търговец от епохата като *„широко скроен човек, с богат опит, с по-висока култура, с по-смели амбиции"*[36]. Това обяснява и неговия интерес към такива модернизационни проекти, каквито са **акционерните дружества** — една иновация, характерна не толкова за Балканите по онова време, колкото за Западна Европа и Америка.

През април 1865 г. в Русе е основано акционерното дружество *„Ширкет арабасъ"* (*„Дружество на колата"*) с инициатор и главен акционер дунавския валия Мидхат паша. Първоначално дружеството осъществява превоз на пътници и стоки до Варна, а впоследствие и до други градове на вилаета, като се стига чак до югозападните центрове София и Ниш. Таксите за превоз не се променят, което позволява бързо да нарасне клиентелата на дружеството. Увеличава се уставният му капитал, увеличава се и броят на транспортните средства, като в края на 1866 г. те наброяват 420 коня, 165 коли и 38 шейни. Дружеството разполага с работилница, в която на място се изработват транспортните коли. В отделни сгради се помещават управлението на *„Ширкет арабасъ"*, както и неговата главна станция. Всичко това свидетелства за една модерна *„европейска"* организация[37].

Русенското *„Дружество на колата"* използва **модерното счетоводство**, като дори публикува своите баланси. Особено подробна е равносметката за 1869—1870 г. Общите приходи за отчетния период възлизат на 1 256 688 гр. и 19 пари, а разходите — на 1 044 192 гр. и 6 пари. Чистата печалба е разпределена *„за възнаграждение на директорите"* (21 000 гр.), *„купени неща през годината"* (20 366 гр. и 30 п.) и най-големият дял се насочва за *„печалба на акционерите"* (171 193 гр. и 83 п.). Но тъй като дружеството разширява дейността си и взема за стопанисване мензилите (пътните станции), то печалбата през същата година не се раздава[38].

На 20 ноември 1874 г. председателят на коларската транспортна компания в Русе изпраща във валийството (областната управа) сведение за месечните възнаграждения на железарите, дърводелците и другите занаятчии, поддържащи каруците на дружеството[39].

До края на 1874 г. *„Ширкет арабасъ"* на два пъти раздава печалба — по 4,5 турски лири (минимум 450 гр.) на акция. Започва обаче изтичане на средства и загуби за дружеството, които най-вероятно са причинени от лошото му управление. Поради това *„Н. В. Шипхат паша, който е най-главният акционер"*, съставя комисия, която се заема да провери сметките на дружеството[40].

Отново през 1865 г. в Русе е основано още едно акционерно дружество с капитал 100 000 гр. или 100 акции по 1000 гр. Това е *„Компания за овцете"*, която е създадена *„под покровителството на властите, но без никакви привилегии"*. Тя си поставя чисто търговска цел — да се доставят овце от района на София и да се постигне една *„умерена цена"* на овчето месо в Русе, търговията с което по онова време е изцяло в ръцете на касапите, а те го продават *„с таквази цена отвън мярката"* — т.е. прекалено скъпо. Липсват обаче сведения дали *„Компанията за овцете"* постига целта си[41].

Известният със своя винаги оригинален поглед и с интересните си модернизационни проекти просветен деец д-р Иван Богоров отправя следното *„предложение"* към свищовци и към русенци след посещението на двата града, което той прави в средата на 60-те години на XIX в.: *„За обогатяването на тоя град* [Свищов — И.Р.] *свищовци имат нужда от едно парапловно* [параходно — И.Р.] *съдружество, да направят един вапор* [параход — И.Р.], *който колкото за сега да отийва и дохожда всякой ден от Свищов, Русчюк и Гюргев* [Гюргево в Румъния — И.Р.]; *нека ся не боят никак от немското надварване* [немската конкуренция — И.Р.]. *Когато всичките търговци в Свищов и Русчюк са* ***акционери*** [курсив мой — И.Р.] *на едно такова съдружество, тии щат товарят и стоките, които минуват през техни ръце, все на техний вапор. Тии с время може да продадат акции и по други крайдунавски градове, още и в Влашко, и отгоря за няколко годин това съдружество ще бъде заможно да умножи своите корита* [съдове — И.Р.] *и да ги праща дор до стените на Виена, да свалят онъз стока, която ся купува там от турскоземци и е определена за крайдунавските пристанища"*[42].

„Градовете, които са основани край големи реки — продължава д-р Богоров своите наблюдения и обобщения за дунавските търговски центрове Русе и Свищов — *направени са повише с тая помисъл, за да ся обогатяват и да ся поминуват по-добре и по-лесно жителите им, а не да бъдат равнодушни зрители на други чюжденци, които да им грабят, ако е простено тъй да ся каже, хляба из ръцете. Русчюк според главното управление* [Дунавското валийство — И.Р.] *и железний си път* [ж.п. линията Русе-Варна — И.Р.] *ся отваря и ще ся отвори и уголеми още по-много. Един такъв вапор ще намира всякой ден доволно пътници и стока и посредством него тии два града щат бъдат един голям*

град. Само ***съдружествената ръка*** [курсив мой — И.Р.] *е, която може да украси отгоря за малко време Свищов и Русчюк и да ги направи великолепни градища"*[43].

Неведнъж, когато се е налагало да цитираме д-р Иван Богоров, сме правили връзка със съвременността. Ще я направим и сега. Защото възниква въпросът дали и в наши дни, както през Възраждането, Русе не е изправен пред същите предизвикателства и възможности да използва своите географски и стопански дадености и да възроди търговските си традиции чрез изграждането на модерно действащи сдружения. Въпросът звучи риторично, а положителният в тази насока пример на русенските възрожденци, на пъстрото като национален състав русенско население от онази епоха днес следва да се познава.

БЕЛЕЖКИ

1. Корфонозов, Д. И. Търговски знания. Съставил Д. И. Корфонозов. Книжка първа. Първо издание. Русчюк, в печатницата на Дунавска област, 1873, с. 4.

2. Пак там, с. 5—6.

3. Русев, И. Прояви на модерна организация и счетоводство в дейността на възрожденските фирми във Варна през XIX в. — сп. *„Счетоводна политика"*, 2009, бр. 9—10, с. 50—64.

4. Бакърджиева, Т. Пазарът — градското пространство — хората. С нарочен поглед към Русе през османския период. — Сб. „Панаири, пазари, тържища в българските земи". В. Търново, 2004, с. 50.

5. Иванова, Св. Град Варна от Късното средновековие до националната епоха — регионалната срещу националната история. — сп. *„Историческо бъдеще"*, 2003, № 1—2, с. 219—222.

6. Бакърджиева, Т. Пазарът — градското пространство — хората ..., с. 50—51.

7. Пак там, с. 51.

8. Пак там, с. 51.

9. Бакърджиева, Т., Ст. Йорданов. Русе. Пространство и история (края на XIV в. — 70-те години на XIX в.). Русе, 2001, с. 27.

10. Опис на османски документи за занаяти и търговия (XVI—XIX в.), запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий". Под редакцията на **Ст. Андреев.** София, 1993, с. 439 (док. 1611).

11. Бакърджиева, Т., Ст. Йорданов. Русе ..., с. 28—30.

12. Пак там, с. 104.

13. Опис на османски документи за занаяти и търговия (XVI—XIX в.) ..., с. 691 (док. 2617).

14. Бакърджиева, Т. Пазарът — градското пространство — хората ..., с. 51.

15. Опис на османски документи за занаяти и търговия (XVI—XIX в.) ..., с. 306 (док. 1100).

16. Пак там, с. 429 (док. 1573).
17. Пак там, с. 466 (док. 1722); с. 477 (док. 1764).
18. Пак там, с. 621 (док. 2338).
19. Пак там, с. 439 (док. 1611).
20. Пак там, с. 642 (док. 2420).
21. Каниц, Ф. Дунавска България и Балканът. Историческо-географско-етнографически пътеписни проучвания от 1860 до 1879 г. Т. I, С., 1995, с. 177.
22. Опис на османски документи за занаяти и търговия (XVI—XIX в.) ..., с. 271 (док. 962).
23. Пак там, с. 522 (док. 1942).
24. Пак там, с. 438 (док. 1608).
25. Каниц, Ф. Дунавска България и Балканът ..., с. 177.
26. в. *„Дунавски лебед"*, Г. I, бр. 7 от 27 окт. 1860, с. 29—30.
27. Корфонозов, Д. И. Търговски знания ..., с. 3.
28. Жейнов, И. История на търговската фирма „Братя Христаки Ганеви" от Русе (1835—1877 г.). — Годишник на музеите от Северна България, XVI, 1990, с. 72—74.
29. Пак там, с. 75, 78.
30. Бакърджиева, Т., Ст. Йорданов. Русе ..., с. 107.
31. Жейнов, И. История на търговската фирма „Братя Христаки Ганеви" ..., с. 76, 77, 80.
32. Пак там, с. 76—81.
33. Жейнов, И. История на търговското сдружение на Васил и Владо Маньови с хаджи Юрдан Славов от Русе (1864—1870 г.). — Годишник на музеите от Северна България, XI, 1985, с. 71—78.
34. Пак там, с. 72, 74—75, 77.
35. Пак там, с. 72.
36. Бакърджиева, Т. Пазарът — градското пространство — хората ..., с. 52.
37. Бакърджиева, Т., Ст. Йорданов. Русе ..., с. 114—115.
38. в. *„Дунав"*, Г. VI, бр. 487 от 28 юни 1870.
39. Опис на османски документи за занаяти и търговия (XVI—XIX в.) ..., с. 510 (док. 1895).
40. в. *„Дунав"*, Г. X, бр. 931 от 11 дек. 1874.
41. в. *„Дунав"*, Г. II, бр. 98 от 10 авг. 1866.
42. Богоров, И. Няколко дена разходка по българските места. София, 2001, с. 13.
43. Пак там, с. 13—14.